

«Zaporoožlane Doonau taga»

«Zaporoožlane Doonau taga» on ukraina muusikalise klassika üks silmapaistvamaid teoseid. Selle ooperi muusika sügav rahvalikkus, kujude iseloomustuse realistlikkus, lopsakas huumor, ere meloodilisus, oskustlik ansambli käsitlus — kõik need tegurid kindlustavad elava huvi teose vastu ka tänapäeval, kuigi ooperi esimesest ettekandest on möödunud ligi sada aastat.

Ooperi muusika looja, ukraina helilooja S. S. Gulak-Artemovski (1813—1873) äratas juba varajases nooruses üldist tähelepanu oma ilusa lauluhäälega. Kui 1838. aastal suur vene helilooja M. I. Glinka käis Ukrainas otsimas lauljaid õuekapelli jaoks, võttis ta Gulak-Artemovski oma õpilaseks. Glinka otsusel juhtimisel kujunes temast silmapaistev laulja, vene realistliku laulukooli üks parimaid esindajaid, kes rohkem kui kaks aastakümnet suure eduga esines Peterburi ooperiteatri laval. Muuseas oli tema üks esimesi Ruslani osatäitjaid Glinka ooperis «Ruslan ja Ludmilla».

Suurt ja määravat tähtsust Gulak-Artemovski kujunemisel omab tema kauaaegne tihe sõprus suure ukraina poeedi-revolutsionääri Tarass Sevtsenkoga. Sevtsenko mõjul kasvasid ja arenesid Gulak-Artemovski demokraatlikud ideed, tema armastus oma rahva, kodumaa ja rahvalaulude vastu. See avaldub selgesti tema poolt välja antud rahvalaulude kogus, tema esimestes loomingulistes katsetustes (divertiment «Ukraina pulm», vodevill «Õo enne jaanipäeva»), eriti aga tema parimas teoses «Zaporoožlane Doonau taga».

Koomiline ooper «Zaporoožlane Doonau taga» on loodud XVIII sa-

jandil välja kujunenud olustikulise koomilise ooperi traditsioonide alusel. Selles vahelduvad muusika- ja tantsunumbrid sõnalise tekstiga, mis esitab seega osatäitjale suuri nõudeid — laulja peab olema ka tugev draamanäitleja, oskama hästi anda sõnalist teksti.

Ooperi aluseks on episood Ukrainas ajaloost. Selles jutustatakse rühma ukraina kasakate põlevast soovist pääseda Türgimaalt orjapõlvest tagasi oma kodumaale. Nende unistused täituvadki, kui Venemaa võidab sõja ning vene saadiku nõudel on sultan sunnitud kasakad vabastama.

1863. aastal, kui toimus ooperi esietendus Peterburis, kõlas ooperis väljendatud patriootiline idee väga julgelt. Just sel ajal oli tsaarivalitsuse venestuspoliitika Ukrainas väga tugev. See läks isegi nii kaugele, et ukrainlasi taheti panna unustama oma emakeelt. Ooperi patriootilise idee pärast võtsid Peterburi eesrindlikud inimesed ta suure vaimustusega vastu, avaldades sellega vene inimeste tõelist suhtumist Ukrainasse.

Sotsiaalse võitluse momendi suhtelisel nõrk väljendamine ooperis on seletatav ajaloolise paratamatusega. Selle puuduse parandamiseks on ooperi sõnalist teksti mitmes uues redaktsioonis püütud rikastada ja parandada. RAT «Estonia» lavastas ooperi G. Sipovi uue dramaturgilise tööluse põhjal, milles on tunduvalt paisunud teksti osa, mitmed kujud on muutunud selgemaks ja sügavamaks. Eriti on süvenenud noore kasaka Andrei Netsai kaju, kellest traditsioonilise armastaja asemel on saanud mehine võitleja. Sultani kavatiini õigustatud

kärpimisega on sultani kujult võetud tarbetu idüllilisus, ta on muutunud kasakate tõeliseks vaenlaseks. Tegelaste omavaheliste suhete selgemaks esiletoomiseks on ooperisse toodud isegi uus tegelane — kirjutaja Prokop.

Kuid uuel dramaturgilisel töölusel on ka rida ilmseid puudusi. Nõuelt puudub etenduses ka nüüd tõeline konflikt, selles on rohkem jutustamist ja sagimist kui võitlust ja tegevust. Teiseks pole uus sõnaline tekst kaugeltki mitte alati muusika tasemel. Selles on palju liigliha, venitamisi, nalja nalja pärast, isegi ilmseid labasusi. Seda muljet aitab süvendada tõlge, mis on paiguti kohmakas, puine ja millel puudub rahvaliku keele lopsakus. Lavastaja Vene NFSV teeneline kunstnik, Eesti NSV teeneline kunstitegelane, Stalini preemia laureaat A. Viner ja näitejuht V. Luts oleksid pidanud lavastuses põhjendamatute muusikaliste kupüüride asemel tegema julgeid tekstikärpeid.

Ooperi kesksed kujud on lõbus ja heasüdamlik vana kasakas Ivan Karass ja tema riiakas naine Odarka. Neisse kujudesse on helilooja pannud palju rahvalikku huumorit, heatahtlikku nalja. Ooperi muusika meisterlikumad ja ilmekamad lõigud on seotud just nende kahe tegelasega. Eesti NSV teenelise kunstniku, Stalini preemia laureadi A. Pärna Karass on aeglane ja sõjamehelik. Autori loomingulisele kavatsusele lähem on aga O. Raukas, kes näitab väga peenelt ja varjundrikkalt seda heasüdamlikku kavalust, vembu-mehelikkust, moraalselt üleolekut türklastest ja suurt ning sooja armastust oma kodumaa ja rahva vastu, mis kannab Karassi kaju.

Eesti NSV teenelise kunstniku M. Rungi Odarka on pehmem, leebem, rohkem lüüriline. Temal kipub sõnaline tekst jääma monotoonseks. Eesti NSV rahvakunstnik, Stalini preemia laureaat E. Maasik Odarkana on alati löögivalmis, energiline ja temperamentne — väärliline abikaasa Karassile. Tema Odarka kaju on kogu lavastuse suuremaid õnnestumisi.

Ooperi teist tegelaspaari — noort kasakat Andreid ja tema mõrsjat Oksanat — iseloomustades on helilooja rõhutanud neis kujudes peamiselt lüürilisi jooni, kasutades selleks ukraina linnaromansi elemente. Liigutava ja armsa Oksana lõi Eesti NSV teeneline kunstnik, Stalini preemia laureaat M. Kodanipork. Selle kõrval on väga rõõmustav märkida üle hulga aja kahe noore ooperilaulja õnnestunud debüüti selles küllaltki raskest ja nõudlikus osas. Nii E. Lepa kui ka S. Urbi Oksanast õhkuv tütarlapselikkust, hästi annavad nad edasi tema suurt kodumaaigatsust ja sooja kiindumust oma armastatusse. Tundub aga, et S. Urbi hääle iseloomule Oksana osa sobib vähem.

Eesti NSV teeneline kunstnik V. Gurjev Andreina rõhutas peamiselt sellele osale lüürilisi momente, vähem oli temas tunda oma rahva huvide eest võitlejat. Laululiselt on V. Gurjev laitmatu. E. Eesmaa on mehise ja aktiivsem võitleja. Lauljal tuleks aga väga tõsiselt mõelda oma vokaalsete võimete arendamisele, tema hääles on praegu veel ebaloosulikkust pinget, vähe on vaba voolavat laulvust.

Toreda kaju loob A. Mering kirjutaja Prokopina. Tundub, et selles osas võiks olla rohkem nooruslikkust, rohkem hoogu.

Kahte erinevat koosseisu võrreldes peab ütleva, et märksa elavam ja rikkama etenduse annab teine koosseis (E. Maasik, O. Raukas, E. Eesmaa, E. Lepa), kõigil neil on rohkem allteksti. Etendus esimese

koosseisuga kipub jääma paiguti staatiliseks.

Üldse peab aga kogu lavastus olema hoogsam, elavam ja päikesepaistelise. Juba A. Peegi lavapilt pole küllalt rõõmsaimeline, temas on vähe poeesiat. Isegi lavavalgustusega saab siin mõndagi ära teha. Nii näiteks peab I vaatuses Oksana laul algama pimeduses — ta ju usaldab tähtedele oma südamesaladuse! Südasviselt päevalt aga ootame suuremat sära ja helgust.

Väga tugeva ja ereda mulje viivad vaatajad kaasa B. Fensteri seatud tantsudest, mida tantsurühm esitab suure hoo, tehnilise puhtuse ja tõelise meisterlikkusega. Kahju, et niisama elavaks ei kujune laadastseen või kirja kirjutamine sultanile. Viimases on jäljendatud Repini tuntud maali. Paraku on aga maalil rohkem elu ja dünaamikat kui elavates inimestes laval. Venivat laadastseeni ei aita põrmugi elavamaks teha RAT «Estonias» juba traditsiooniliseks kujunenud hobuse toomine lavale.

Koor esitab helilooja lihtsad ja kaunid kooriosad puhtalt ja ilmekalt (välja arvatud rütmiline kõikumine II vaatuse kooris igal etendusel). Mänguliselt jääb koor aga sageli ilmetuks, indiferentseks massiks, siin pole tunda lavastaja juhtivat ja suunavat kätt. Täiesti ebaõnnestunud ja plakatlik on misansteen Andrei III vaatuse laulu piduriides, pärgade ja lintidega?

Lahkudes sellelt etendusest jääb vaatajail tunne, et rea heade momentide kõrval on lavastuses ka ilmseid puudujääke, mille tõttu ei või tööd lavastuse juures lugeda kaugeltki lõpetatuks. Võtnud endale austava ja vastustusrikka ülesande — tähistada koomilise ooperiga «Zaporoožlane Doonau taga» Ukrainas Venemaaga taasühinemise 300. aastapäeva, peab teater selle töö ka lõpule viima.

V. KIVILO